

Topografisch onderzoek van plaatsnamen

door J. MANSION.

In een van zijne sonnetten bezingt Shakespeare eene bruine schoonheid, over wier lichamelijke en vooral geestelijke hoedanigheden hij zoo uitvoerig uitweidt, dat de commentatoren zich aangespoord hebben gevoeld na te gaan wie deze zoo aangebeden dame kon geweest zijn. « Wie zoekt, zal vinden » en feitelijk hebben ze ook gevonden: de bruine schoone werd met eene adellijke lady gelijkgesteld, wier historisch bestaan boven elken twijfel staat. Eens zoover gekomen kon de nieuwsgierigheid nog niet voldaan heeten. Denkelijk had Lady Z. zich ook laten conterfeiten en haar portret zou men zeker wel in de eene of andere *Gallery of Portraits* weten op te diepen. Inderdaad, het afbeeldsel van de dame met bruin haar werd ontdekt, geen twijfel het was dezelfde: alleen was ze op het portret blond in plaats van bruin!

Deze anecdote moge tot inleiding en tevens ter waarschuwing dienen voor wie van de etymologie van plaatsnamen zijne studie maakt. Zoolang het onderzoek binnen de vier muren van een studeervertrek besloten blijft, klinken vele hypothesen zeer aannemelijk. Als ik voor mijne schrijftafel zit, bewijs ik op overtuigende wijze dat de bruine dame wel degelijk Lady Shrewsbury of de hertogin van Sutherland moet zijn. Helaas, zoodra men de verkregen resultaten aan de werkelijkheid toetst, blijkt

het bruine meisje blond te zijn, de slanke gestalte een ingekrompen dikkerd, kortom de heele constructie valt als zoovele hersenschimmen in duigen. Met andere woorden klopt in vele gevallen de verklaring, die men van eene plaatsbenaming geeft, niet of slechts gedeeltelijk met het uitzicht van de plaats zelf; of ook is zeer dikwijls de topografie voor onze oogen nietszeggend. Onmogelijk éénige conclusie te trekken. Verder is het nog eene moeilijkheid dat zeer natuurlijk het land er in vroeger tijden geheel anders uitzag dan nu. Waar eene groote stad zich bevindt, was eertijds eene wildernis. Bosschen zijn uitgroeid, moerassen drooggelegd, de loop van een water is, soms door de natuur, vaak ook door menschenhanden geholpen, veranderd. Dat alles moet in aanmerking genomen worden. En ten slotte zijn er nog gevallen waar de zoeker voor zijne moeite rijkelijk beloond wordt.

Hieronder enkele bevindingen op dat terrein door mij gedaan.

Brustem (Hass.), niet ver van St-Truiden, wordt door Förstemann verklaard als zijnde van *borst* in de beteekenis scheur, splinging. — Dit klinkt zeer annemelijk. Maar als men ter plaatse zelf gaat kijken, dan vraagt men zich af, waar de kloof, scheur of borst te zoeken is. Zeker loopt door de gemeente eene beek, die in de omliggende weilanden eene niet al te diepe gleuf vormt, maar die beek is als vele andere beken in de streek. Daarbij wijst *hem* (oudste vorm *Brustemia*, X^e eeuw) op een heem of menschenwoning bij de kloof of borst. Waar die woning oorspronkelijk stond is niet te zeggen, als de beek werkelijk als eene scheur in den grond moet opgevat worden. Wel valt dadelijk in de oogen dat een deel van het dorp, en namelijk de kerk, in den regel het oorspronkelijk centrum van de plaats, op eene hoogte gelegen is, waar ook de ruïne van een oud kasteel staat. Het lijkt niet onwaar-

schijnlijk dat vroeg de grondverheffing, wel niet zeer hoog maar tamelijk steil boven de beek, die aan den voet loopt, als sterkte gebruikt werd. Is dat zoo, dan kan *brust* iets heel anders zijn dan eene kloof, namelijk borst in de beteekenis hoogte, te vergelijken met fra. *mamelon*. Daarmee zijn alle moeilijkheden niet uit den weg geruimd, want 1° is me geen ander Nederlandsch of Germaansch voorbeeld van borst in dezen zin bekend en 2° is de vorm *brust*, wel Hoogduitsch maar niet Nederlandsch (ook niet Limburgsch). De plaatsnaam zou bijgevolg terug moeten gaan tot den tijd vóór het verspringen van de *r* en in die gedaante bewaard zijn. Zulks is verre van onmogelijk, maar toch onbewezen.

Hoe moeten we *Repen* (*Overrepen* en *Nederrepen*, arr. Tong.) verklaren? — De vormen zijn *Repes* a^o 1067, *Repen* a^o 1096. Mndl. *reep*, eigenlijk strook, koord, kabel, enz. beteekent ook « strook land langs een water » naar Verdam, maar deze bepaalde omschrijving schijnt alleen te berusten op den plaatsnaam, thans straatnaam, de Reep te Gent (langs de Schelde). Wat er ook van zij, *reep* heeft zeker de beteekenis streek, gebied of iets dergelijks en hetzelfde geldt van eng. *rape*, district (alleen in Sussex gebruikelijk). Bij een bezoek aan Overrepen is me niets gebleken van eene ligging van het dorp aan een water of van een strook lands die duidelijk met de definitie van Verdam zou te rijmen zijn. Verschillende waterloopjes doorkruisen de omliggende weiden, de kerk staat op eene geringe hoogte, maar uit dat alles is de naam niet duidelijker. De verklaring is voorloopig duister.

Spalbeek (Hass.) geeft meer voldoening. Mndl. *spalden*, *spouden* is gelijk du. *spalten* een equivalent van splijten, scheuren, klieven en *Spald* + *beek* doet denken aan eene beek in eene kloof. Dit klopt met het aanzien van de plaats voor wie de beek volgt, die tusschen Spalbeek en Ber-

broek de scheiding der twee gemeenten uitmaakt, in de richting van den Demer. Vooral van den straatweg Hasselt-Diest naar het dorp Spalbeek toe is de kloof zeer duidelijk. Het water loopt in eene diepe indeuking van den grond (drie tot vijf meter beneden de omliggende landerijen) en deze is veel breeder dan de bedding van de beek zelve. Er is dus eene kloof, iets dat gespouwd is, en eene beek. Meer kunnen we niet verlangen en ik geloof dat men hier zonder meer de natuurlijke verklaring kan aannemen (« beek in eene kloof »). De hypothese is door de topografie bevestigd.

Datzelfde element *spouw-* keert terug in den naam der twee gemeenten *Kleine-Spouwen* en *Groote-Spouwen* (beide arr. Tongeren). Vroegere spelling is *Spalden* a^o 1096 en later. De twee plaatsen zijn elk op een afzonderlijken, kleiachtigen heuvel gebouwd en op zekeren afstand van malkander. Kleine-Spouwen bestaat grootendeels uit in de kleiaarde uitgeholde wegen, waarop de dorpshuizen staan, zoodat men aldaar meest tusschen leemen muren loopt. In Groote-Spouwen in de ondergrond eveneens klei en op vele plaatsen ziet men holen, kleine spelonken in den heuvel uitgegraven. Blijkbaar is aldaar vroeger eene exploitatie van kleiaarde geweest. De verklaring van den naam is m. i. deze. Evenals *woestine* eene plaats is, gekenmerkt door het woest zijn, *Wackine* een oord dat wak, vochtig is, *Bergine* eene bergachtige streek, zoo kan **Spaldine* de plaats heeten waar veel gespouwd, d. w. z. gespleten, gekorven, ingesneden wordt. Dit kan even goed slaan op de holle wegen van Kleine-Spouwen als op de kleiholen van Groote-Spouwen. In elk geval steunt het uiterlijk der twee dorpen de etymologische onderstelling. Een afdoende bewijs dat de gegeven verklaring de juiste is, bezitten wij niet; evenmin in de bepaalde waarde van *spou-* in Spouwen volkomen duidelijk. Maar ik meen toch

dat we het recht hebben van het begrip splijten uit te gaan, al is misschien het verband tusschen den naam en de plaats niet in alle onderdeelen bevredigend verklaard. Al te veeleischend mogen we niet zijn.

Een laatste voorbeeld met *spouw-* is *Spanbeek* in Hollandsch Limburg. Op het eerste gezicht meent men hier te doen te hebben met eene eenvoudige spelvariante van *Spalbeek*. Ongelukkig is ter plaatse geene beek te vinden en van eene kloof of spleet is me ook niets gebleken. Mijn bezoek was eenigszins vluchtig en een nader onderzoek zou misschien meer licht brengen, maar voorloopig is de naam alles behalve helder.

Beter zijn we er aan toe met *Diepenbeek* (arr. Hasselt). Kort voor het dorp als men van Hasselt komt, loopt een beekje naar den Demer en de naam diep is hier op zijne plaats, waar men de bedding van de beek in oogenschouw neemt, niet het water hetwelk nooit, ook niet bij vochtig weer, eene groote massa zal uitmaken. Wel is de inkerving, die den loop van de beek uitmaakt, tegenover het omliggende land diep te noemen, en dat juist vóór de kom der gemeente. In het dorp zelf is er een water, maar dat beantwoordt veel minder aan den naam Diepenbeek.

Om in Limburg te blijven, kan nog een woord gezegd worden van *Zichen, Rosmeer en Val-Meer*. Den eersten dier namen kan men geneigd zijn met Förstemann terug te brengen tot den in laatste instantie als Keltisch te herkennen wortel *Sig-*, in *Siga*, de Sieg (Rijnland), *Sigona*, ook een waternaam, *Sigunna*, latere benaming van de *Seine* of *Sequana*. Zichen bijgevolg zou een waternaam zijn. Dit is echter geheel onmogelijk, als men het huidige dorp gaat bekijken. Het ligt op eene geringe hoogte, er is geene beek omtrent en de watervoorziening geschiedt door eene ondergrondsche waterleiding en door middel van pompen... Zichen, vroeger *Sechene*, zal er moeten van afzien de Parijsche Seine als naamgenoot te huldigen.

Rosmeer (arr. Tongeren) is door Kesters in verband gebracht met de kelt. godin *Rosmerta* (Leuv. Bijdr. XVII, 32 vlg.). De heidensche godin zou de plaats hebben geruimd aan de H. Bertilia, die nu in het dorp door talrijke bedevaarders uit Limburg en uit het Walenland te Rosmeer aangeroepen wordt. Het blijkt echter niet dat *Rosmerta* ooit iets met Rosmeer gemeens zou gehad hebben. De plaatsen waar opschriften met *Rosmerta* gevonden werden liggen alle op een aanzienlijken afstand van ons dorp. Kesters wil ook uit de topografie de voor de hand liggende verklaring van Rosmeer, als *ros + meer*, verwerpen. *Ros* hier waarschijnlijk uit *roos*, riet. Het dorp, merkt hij op, ligt op eene hoogte en zonder vijver. Deze topografische beschrijving is m. i. eenigszins oppervlakkig. Het grootste gedeelte van Rosmeer bevindt zich feitelijk op eene hoogte waar ook de kerk staat, op de helling, niet op den top. Beneden deze helling zijn er nog huizen die tot de oudste van het dorp behooren en beneden den berg vloeit in kleiachtigen grond eene beek, met vele boomen in den omtrek. Het zou waarschijnlijk niet veel moeite kosten, om door afdamming of anders het bewuste gedeelte van het dorp in een moeras of « meer » te herscheppen. Zeer mogelijk heeft de plaats vroeger een dergelijk aanzien gehad. Is dat zoo, dan zal er wel ook riet geweest zijn en *roos-meer* blijft eene mogelijke, zelfs niet onwaarschijnlijke verklaring.

Val-Meer (Tongeren) is alles behalve duidelijk. Meer ligt in een diepte, Val is door een heuvelrug van de andere helft der gemeente gescheiden: is deze hoogte de *val*, opgevat als snelle daling? Wie zal het ons zeggen?

Waasmont bevindt zich in Haspengouw. De vette grond van de streek kan *waas*, mndl. *wase* modder of zode, rechtvaardigen. Maar wat is *mont*? — Aan de monding van eene rivier is niet te denken, er is geen spoor van een

waterloop in den omtrek. Mont, in den Franschen zin, daar we niet ver van de taalgrens zijn, is theoretisch mogelijk. Maar... het dorp vertoont niet de minste grondverheffing, ten hoogste enkele centimeters verschil tusschen het niveau van de kerk en de rest van de plaats. Wij blijven in het duister.

Keeren we onze oogen naar Brabant of Vlaanderen, de indrukken die we krijgen zijn dezelfde. Waarom Loonbeek (arr. Leuven) aldus benaamd is, is uit geen eigenaardigheid van het beekje dat aldaar naar de IJssche vloeit, te raden. Ik zou eer aan *loo* denken. *Lubbeek* (arr. Leuven) en *Lebbeke* (arr. Dendermonde) zijn beide uit één vorm, nl. *Lietbeka* in een origineel van 1003 voor *Lebbeke* (Serrure n^r 11). Wat is *liet*? — Een aandachtig onderzoek der waterlopen van Lubbeek — zoo aandachtig zelfs dat het de argwaan der ingezetenen verwekte — had me niets geleerd. Got. *liuts*, huichelachtig, bedriegelijk, kon strikt genomen nog helpen: met een beetje goeden wil kon men van de onschuldige waterlopen ter plaatse wel eene verraderlijke, bedriegelijke beek maken, aangezien hier of daar het water diep verborgen scheen achter struikgewassen... Maar de verklaring is van elders gekomen. Collega Vande Wijer maakte mij een artikel uit *Namn och Bygd*, (XX [1932], bl. 244) bekend, waar men de aandacht vestigt op een dialectisch Engelsch *leed*, verwant met ags. *leodan* groeien, en de beteekenis aangeeft als zijnde « meadow-grass ». Als een dergelijk woord bij ons bestaan heeft, dan is *lied-beek* een water met planten, een naam gelijk aan *Kruibeke*. Hier helpt juist de topografie niet, wel de boekengeleerdheid.

Groote moeilijkheid bereidt ons de naam *Grammene* (arr. Gent), a^o 1121 *Grimmine*, 1144 *Gremine*, 1162 *Gramine*. Uit deze vormen is niet op te maken of de *a* oorspronkelijk is dan wel later hersteld. Een soortgelijk element levert

Grimde op, a° 956 *Grimides* (thans wijk van Tienen). Directe verbinding met andere namen die *grim-* inhouden is uitgesloten, waar dit is uit *grind*, als in *Grimbergen*. Ik zou eerder geneigd zijn aanknooping te zoeken bij *grom*, ingewand van een visch, afval van visch, Kil. *grom-melinghe* met zeer vele beteekenissen (*grind*, *gruis*, *zemel*, *kruimels*, *schimmel*, *vuil*, *beschimmeling*), Antw. *grummel*, *grummeling*, kruim van het brood (Cornelissen en Vervliet). Maar deze hypothese, die of zichzelf wel te verdedigen is, daar toponiemen die *vuil*, *grind*, enz. beteekenen, ver van zeldzaam zijn, is niet duidelijk in toepassing op *Grammene*, *Grimde*. *Grammene* is een zeer klein dorp aan de Leie, met een kerkje op eene geringe hoogte, waaromtrent de meeste huizen van het dorp zich scharen. Zou het heuveltje oorspronkelijk een hoop puin geweest zijn? Wie kan ons aan de waarheid helpen?

Pollare, is het land van Aalst, is een uitgestrekt dorp, grootendeels op een heuvel gelegen, die zich tot 65 m. boven den zeespiegel verheft. De kerk staat niet op het hoogste punt, maar wel op een kleinen afgescheiden heuvel met steile klimming. Hier moet m. i. uitgegaan worden van mndl. *pol*, toppunt, eng. *poll*, hoofd, zoodat *Pollare* beteekent laar op den top van den heuvel. Hier bevestigt de ligging ten volle de gemaakte hypothese.

De naam *Pulle* herinnert aan *pol*, *Pollare*. *Pulle* met het naburig *Pulderbosch* ligt in de Kempen (arr. Antwerpen). Dit laatste is duidelijk het « bosch der *Pulle*-bewoners », XVe eenw *Pulrebosc*. Helaas, *Pulle* heeft noch *pol*, noch top, noch berg die ons eenigszins zouden kunnen helpen. Geen vlakker oord dan dit in de toch zoo weinig gegolfde Kempen. Zou *Pulle* de naam van een water kunnen zijn zooals Pottmeyer (*Bijdragen tot de Geschied.* XX, 191) meent? — Hier past groote voorzichtigheid. Het Engelsch kent *pool*, poel en *poll*, beek. Dit laatste nu is eene ont-

leening aan het insulair Keltisch (Welsh of Gaelisch), hetwelk voor onze streken niet in aanmerking komt (zie Ekwall, *Engl. River Names* 329 vlg.). Non liquet.

Zaffelare in het land van Waas is niet gemakkelijk te verklaren. Voor de hand ligt de ontleding *zaffel* + *laar* en *zaffel* zou een verscherpte vorm van *zavel* zijn, gelijk *effen* van *even*. Dit is mogelijk. Maar in het Waasland zijn er vele plaatsen die zandig, zavelachtig zijn. Het is me niet duidelijk geworden waarom hier, meer dan elders, *zavel* eene karakteristiek van de gemeente zou zijn. Naar de beschrijving van Zaffelare bij De Potter ziet men dat in vroeger tijden het dorp meer last gehad heeft van overstromingen dan van droogte. Weer is de conclusie niet duidelijk.

Met Zarren, bij Diksmuiden, zijn we er beter aan toe. In verschillende landen, Frankrijk, Elzas, Duitschland, komt *sar-*, als Keltische, misschien voor-Keltische benaming van wateren voor, blijkbaar van denzelfden wortel als sk. *sarati*, vloeit, waartoe ook nld. *stroom* behoort. Zarren nu heeft, voor den ingang van het dorp, de tamelijk diep ingesneden bedding van een waterloop die de *Zarre* heet: zoo ten minste werd mij ter plaatse verzekerd. De plaats, niet de beek, is reeds genoemd a° 1089 *in villa Sarra*. Dit is op zichzelf geene moeilijkheid, daar de benaming van eene plaats naar het nabij vloeiende water een zeer gewoon verschijnsel is.

Niet ver van Zarren ligt Eesen, a° 1089 *Esna*. Wat *ees*-kan beteekenen is raadselachtig en een bezoek aan de plaats bracht niet het minste licht. Daarbij komt nog bij het aanschouwen van verwoeste en nu grootendeels hernieuwde dorpen een gevoel van machteloosheid, dat den navorscher hier nog sterker aangrijpt dan elders. Hoe iets herkennen van het verleden, waar de gebeurtenissen van gisteren alle spoor van vroeger totaal hebben weggevaagd? Alles is nieuw, onwezenlijk nieuw.

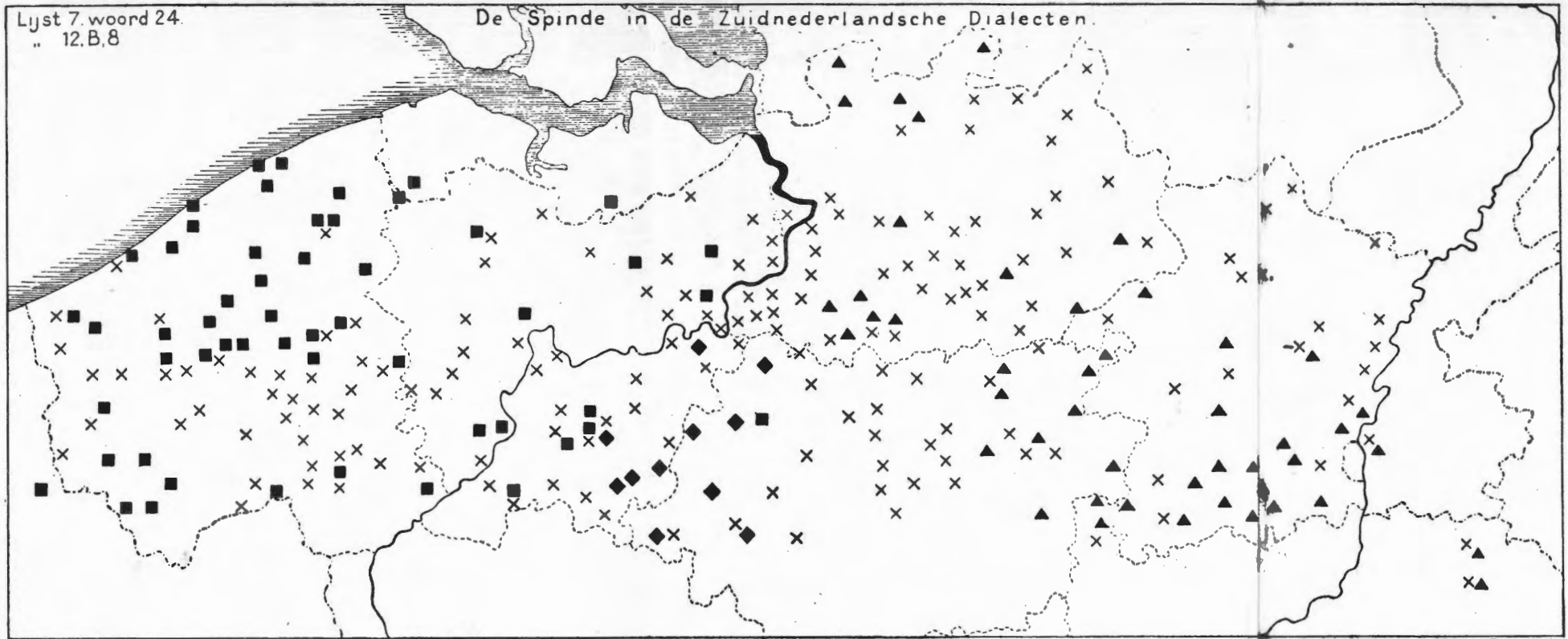
Zooals uit het gezegde blijkt, laat dikwijls de topografie niet toe eene bevredigende verklaring van den plaatsnaam te geven. Of waar zulks wel mogelijk is, blijft er aan de interpretatie eene onzekerheid kleven, die men niet het recht heeft zonder meer over het hoofd te zien. Een ander gevaar ligt in de roekeloze gevolgtrekkingen gemaakt op grond van het huidig aanzien van plaatsen. Een aantal namen op *donk* zijn thans die van beboschte plekken: dus beteekent *donk* een bosch. In eene andere omgeving zal *donk* als benaming voorkomen waar de grond eenigszins hooger ligt: ergo is *donk* een heuvel of eene hoogte. Verschillende plaatsen heeten *Heusden*. Uit de vergelijking der afzonderlijke *Heusden's* maakt men op dat *Heusden* dit of dat beteekent. Hetzelfde met *loo*, met *laar*, met *brugge*, *drecht*, *slag*, *lede*, *gat*, *sele*. — Eene dergelijke methode is uiterst gevaarlijk. Ten eerste veranderen veelvuldig de plaatsen van uiterlijk. De *donk* is nu beboscht, maar kan vroeger kaal geweest zijn. Kunstmatige hoogten kunnen nu voor oorspronkelijke bergen doorgaan; of omgekeerd zal in den loop der tijden eene kleine hoogte, een « berg » vereffend zijn. Verder zien onze oogen wel dezelfde plaatsen als onze voorzaten, maar met een anderen geest. Wat hen trof laat ons misschien koud; wat zij met genoeg en belangstelling bemerkten, zullen wij soms in het geheel niet zien. De materie is dus uiterst kiesch en met nadruk moet ik tegen al te eenvoudige verklaringen naar deze methode waarschuwen. Van hoopen toponiemen is de beteekenis onbekend en moet dus de beteekenis als onbekend aangegeven worden. Anders raakt de gissing van een geleerde, erger nog van een halfgeleerde, in de lijst der vaststaande en onomstootbare bevindingen der wetenschap en hij die niet aanneemt dat *laar* eene opening in een bosch of *donk* eene beboschte hoogte beteekent, wordt voor een ketter of een onwetende gehouden. Dit

is misschien nog zoo erg niet. Maar het kwaad woekert verder voort. De onbewezen hypothese wordt in woordenboeken en schoolboekjes voor de jeugd als definitieve waarheid voorgehouden en men heeft soms de grootste moeite om na te gaan op welke gronden en op het gezag van wien eene bepaalde zienswijze is opgekomen. Men weze dus op zijne hoede voor al te duidelijke definities van elementen die in plaatsnamen voorkomen en uitsluitend in plaatsnamen: daar schuilt veel bedrog en onzekerheid.

Lijst 7. woord 24.
.. 12.B,8

De Spinde in de Zuidnederlandse Dialecten.

■ spinde. ◆ spinne. ▲ spin. X spinde onbekend.

Zuidnederlandse Dialectcentrale, Leuven. 16 Januari. 1934. J.L. Pauwels.